

Türkiye’de Siyasal Yolsuzluk: Açmazlarımız Hakkında Bazı Notlar

Tanel Demirel

Prof. Dr. | Çankaya Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

Siyasal yolsuzluk Türkiye’nin önemli sorunlarından. Bu kısa notta meseleyi ayrıntılı bir biçimde ele almak yerine üzerinde daha fazla düşünmemiz gereken bazı noktaların altını çizmek isterim.¹ Öncelikle yolsuzluk sorunu sadece bize özgü değil. Yerleşik demokrasilerde de siyasal yolsuzluklar gündemi işgal etmeye devam ediyor. Örneğin İtalya, Türkiye’den daha fazla yolsuzluk yapılan bir ülke olarak algılanıyor. Tanımlanması kısmen daha kolay olan basit bürokratik, idari ya da yargısal yolsuzluktan farklı olarak neyin “siyasal” yolsuzluk oluşturduğu konusunda da bir uzlaşma söz konusu değil. Demokratik rejimlerin olmazsa olmazı siyasetçilerin takdir yetkilerine sahip olmaları. Bir eylemi siyasal yolsuzluk olarak nitelendirmek için siyasetçinin takdir yetkisinin kişisel çıkar sağlama gayesiyle yasaları da ihlal ederek kötüye kullanıldığının ortaya konulması gerekir. Bu kolay değil, zira hem eylemdeki kişisel çıkar saikini, hem de bu yetkinin ne zaman kötüye kullanılmış olacağını göstermek zordur. Yetkinin kötüye kullanılması ile yerinde kullanılmaması arasındaki çizgi çoğu zaman belirsiz ve bulanıktır. Ülkelerin siyasi gücü kullananlardan bu görevlerini ifa ederken nasıl davranmaları gerektiğine dair beklentileri farklılaşacaktır. Kötüye kullanmayı geniş yorumlarsanız,

¹ Meselenin ayrıntılı bir analizi için bkz. Tanel Demirel, “Türkiye’de Siyasal Yolsuzluk Olgusu,” *Liberal Düşünce*, 20, (2000), ss. 27-48.

siyasetçilere hiçbir takdir yetkisi bırakmayacak bir konuma sürüklenmeniz de mümkündür. Nihai tahlilde, demokratik rejimlerde takdir yetkilerini yerinde kullanmayan siyasetçileri iktidardan uzaklaştıracak olan güç seçmenlerdir. Hülasa, siyasal yolsuzluğun nasıl kavramlaştırılacağı zaman ve mekandan, o anda hakim olan ideal siyaset ve ideal siyasal toplum anlayışından bağımsız değil. Söylemeye gerek yok ki, siyasal yolsuzluk suçlamaları siyasal mücadele sürecinde çok kullanılan iddialardan birisi olmuştur olmaya da devam edecektir. Bu da yolsuzluk meselesinin temel siyasi çatışma eksenleri ile ilişkisinin gözden kaçırılmaması gerektiğini bizlere hatırlatıyor.

Türkiye’de siyasal yolsuzluk suçlamalarının arka planında çoğu zaman liberal demokrasiyi itibarsızlaştırma ve zayıflatma saiki göze çarpar. Bu kavramlaştırma, “ilkesiz” olduklarından pek az şüphe duyulan siyasetçilerin manevra alanının kamu yararının ne olduğunu bilen, kendisini devletin sahibi gibi gören “aydınlanmış” bürokratların marifetiyle daraltıldığı bir iyi toplum anlayışına dayanır. Demokratik bir rejimde siyasetçilerin sahip olmaları gereken takdir yetkisini en aza indirmek amaçlanır. Takdir yetkisinin beğenilmeyen, yerinde olmadığı ya da yanlış olduğu düşünülen her türlü kullanımı siyasal yolsuzluk olarak sunulur. Kamu hizmetleri sunumunda eşit davranmama, partizanlık, akraba kayırmacılığı, nüfuz ticareti gibi tasvip edilmesi mümkün olmayan ancak suç oluşturup oluşturmadığı tartışılabilir eylemler de siyasal yolsuzluk olarak resmedilir. Bu anlayışta siyasetin alanı daraltılırken, bürokrasinin kaynak dağılımındaki etkisi de artırılmak istenir. İşadamları, tıpkı siyasetçiler gibi, kendi çıkarları için milletin menfaatleri hıfına her türlü eylemi yapabilecek birileri gibi resmedilirler. İşbirliği yapan her iki aktörün kamusal çıkarlara zarar verdikleri varsayılır. Kamu yararının gerçek koruyucusu bürokratlar bu zararı önlemek için tetikte olmalıdır.

Bu çizgiye bir tepki olarak evrilen, bürokratik merkezin dışında kalan çevreyi temsil etmeye soyunan ve genellikle “sağ” olarak da tanımlanan siyasal gelenek ise neyin siyasal yolsuzluk oluşturduğu meselesinde genel kabul gören standartlara nazaran çok daha dar bir yorumu tercih eder.² Bunun çeşitli sebepleri vardır. Türkiye’de siyasetçiler, tıpkı diğer vatandaşlar gibi, karmaşık bürokratik yapının çizdiği kurallara uygun biçimde davranıldığında, iş yapmanın ne kadar zor olduğunu bilirler. Dolayısıyla sonuç almak isteyen herkes bir şekilde yasal bürokratik düzenlemeleri değiştirmek, değiştiremiyorsa zorlamak ve hatta görmezden gelmek durumundadır. Fakat

2 Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, “Ben yolsuzluk dendiğinde şunu anlarım, devlet kasası soyuluyor mu soyulmuyor mu ona bakarım” demişti. *Taraf*, 12 Şubat 2014.

bir kez bunu yapmaya başladığınızda nerede duracağınızı kestirmek zor olmaktadır.

İkincisi, sağ gelenek uzun süre iktidarda kal(a)mayabiliriz dolayısıyla iktidar olanaklarını sonuna kadar kullanarak kendi tabanımızı güçlendirelim düşüncesine meylenmektedir. Bu düşünce, milli iradeyi hakim kılma, ya da büyük Türkiye’yi yaratma gibi büyük davalara hizmet edenlerin bu türlü ufak ayrıntılara takılmamaları gerektiği söylenerek meşrulaştırılmaya çalışılır. Bu yaklaşım, belli sınırlar içinde kalındığında normal ve meşrudur. Sorun o “belli” sınırlar içinde kalmanın çok zor olmasında düğümlenmektedir. Zira bir süre sonra tamamen siyasetten geçinen bir zümre ile ahpab çavuş kapitalizminin ortaya çıkmasını engellemek zordur.

Üçüncüsü, patrimonyal siyasal mirasımızın da etkisiyle seçimle gelen siyasetçiler bile bir süre sonra kendilerini kamusal gücünü geçici bir süre için kullanan kişiler olmaktan ziyade o otoritenin değişmez sahibiymiş gibi görme eğilimi içine girebilmektedirler. Demokrasilerde kamu kaynaklarının harcanmasında meşru iktidarın “meşru” takdir yetkisi ile, mülkün sahibi olma iddiasını taşıyan padişahın “ulûfe” dağıtması arasında çok önemli farklılıklar vardır. “Örtülü ödenek” uygulamasının Türkiye’nin siyasi gündemine neredeyse hiç gelmemesi, kamu harcamalarında şeffaflık talebinin durumunu gösteren bir örnektir. Siyasetçiler arasında biz sadece sandıkta hesap verimiz, sandık yolsuzluk iddialarını sona erdirmenin nihai yoludur düşüncesi de aynı gelenekten beslenmiştir.

Siyasal yolsuzluğu dar bir biçimde yorumlamanın yanında, Türkiye’de çevre siyasi güçlerine dayanan siyasal gelenek yolsuzluklarla mücadelenin ikincil bir mesele olduğunu ya da yolsuzluk iddialarının üzerine gitmemenin kendisine fazla oy kaybettirmeyeceğini de düşünmektedir.³ Bu da, onları yolsuzluk konusunda daha az hassas yapan faktörlerden biridir. Siyasetçinin her türlü takdir yetkisi kullanımına yolsuzluk denilmesi, yolsuzluk iddialarının siyaseti ve siyasetçiyi itibarsızlaştırmak için kullanıldığının görülmesi, bu suçlamalarının inandırıcılığını azaltmıştır. Türkiye’de ne medya ne yargı organları ne de muhalefet partilerinin güvenilirliği yüksek olmadığından, iktidar partilerinin bizi yıpratmak “milli irade”nin önünü kesmek için yapıyorlar söylemi toplum bazında destek bulabilmektedir. Bütün askeri darbeler öncesinde iktidarda olanlar hakkında yolsuzluk suçlamaları hükümetin meşruiyetini azaltma çabalarına eşlik etmiştir. Yine darbeler sonrasında, siyasetçiyi itibarsızlaştırma

3 Bir araştırmaya göre, AK Parti’ye oy veren ve vermeyi düşünenlerin % 25’i 17-25 Aralık soruşturmalarıyla ortaya atılan yolsuzluk iddialarının gerçek olduğunu düşünmektedir. % 20’lik kesim, “var ama her zamanki kadar var” derken, % 5’lik bir kesim ise “herşey doğru” diye cevap vermiştir. KONDA, 30 Mart Yerel Seçimler Sonrası Sandık ve Seçmen Analizi, (2014), s. 34.

hedefinin bir parçası olarak yolsuzluk temelinde yargılamalar yapılmıştır. Bu durum siyasetçilerin seçmene dönerek asıl mesele yolsuzluk değil, sizin seçme hakkınız demelerini mümkün kılmıştır. İnsanlara adam yerine konmadıkları, en temel haklarını kullanırken sıkıntı çektikleri bir rejimde yaşamak mı, yoksa bunların bir ölçüde karşılandığı yaşam tarzı açısından kendilerine yakın kişilerin kontrol ettiği ve fakat kamu kaynaklarının harcanmasında “yolsuzluk” şüphelerinin üzerine ayak sürüyerek gidildiği bir rejim mi diye sorulsa tercihin ikincisi yönünde beyan edilmesi şaşırtıcı olmayacaktır.

Ayrıca, bir iktidar partisinin yolsuzluk ithamlarına maruz kalmaktan daha fazla korkması, bu ithamların oy kaybettireceğine inanması için, daha temiz ve şeffaf bir idare öneren alternatif muhalefet partilerinin inandırıcılıklarının yüksek olması gerekir. Türkiye’de genellikle böyle bir durum yaşanmamaktadır. Dolayısıyla seçmenin tercihinin sırf bu sebeple değiştirmesi için bir sebep kalmamaktadır. Kaldı ki, daha dürüst ve fakat daha kötü yöneten bir siyasi alternatifin de seçmen tabanı için tercihe şayan görülmebileceği de söylenmelidir.

Ve nihayet seçmenler açısından da, güvenlik kayguları ve ekonomik sorunların siyasal yolsuzlukların azaltılmasından daha öncelikli olduğu söylenebilir. Bu tespiti, kültürcü ya da özcü bir yaklaşımla Türkiye seçmeninin ahlaki standartlarının düşüklüğü ile açıklamaya çalışmak meselenin özünü ıskalamak anlamına gelir. Bugün dünyanın en az yolsuzluk yapılan ülkeleri olarak algılanan ülkelerin geçmişte yolsuzluğun yaygın olduğu ülkeler olarak görüldüklerini hatırlatalım.⁴ Doğrudur, Türkiye’de seçmenler kamu harcamalarının ödedikleri vergilerle finanse edildiği fikrini içselleştirebilmiş gibi görünmektedirler. Mülkün padişaha ait sayıldığı devlet geleneğinin bir mirası olarak yolsuzluk nedeniyle heba edilen kaynakların, aslında kendilerinin değil de “devlet”in parası olduğunu düşünenlerin sayısı da vergi ödeyenlerin sayısının düşüklüğüne paralel olarak düşüktür. Önemli olan yolsuzluğun maliyetinin herkes için yüksek olduğu bir siyasal sistemin kurulmasıdır. Yolsuzluklardan kaçınan, ahlâki standartları yüksek bireyler yolsuzlukları en aza indirebilmiş bir siyasal sistemin nedeni olmaktan ziyade sonucu gibi görünmektedir. Böyle bir sistemin kurulması da, yurttaşların bireysel ahlâki standartlarından ziyade çatışan siyasi aktörlerin şeffaflığı öne çıkaran böyle bir sistem üzerinde uzlaşabilmeleriyle bağlantılıdır. Yolsuzluğun bireysel maliyetinin düşük olduğu toplumlarda herkes kendisi yolsuzluğa bulaşmasa bile ötekinin bulaşacağını düşünerek yolsuzluk yapma şansı varsa olayı kendisi için meşrulaştırma yoluna gidebilecektir. Yolsuzluk yapma şansı olmayanlar da günün birinde

4 Michael Johnston, *Corruption, Contention and Reform- The Power of Deep Democratization*, Cambridge, Cambridge University Press, 2014, s. 2.

sıranın kendilerine de gelebileceğini düşünerek, bekleyebileceklerdir. Ayrıca, yolsuzluklardan faydalananların sayısı daima çok az, zarar görenlerin sayısı ise her zaman daha fazladır. Sıradan insanın yaygın yolsuzluğun birey olarak kendisine verdiği zararı takdir etmesi kolay değildir. Bu kısır döngü zamanla yolsuzluk yapmanın ya da yolsuzluklara ses çıkarmamanın normalmiş gibi algılandığı bir atmosfer yaratabilecektir. Sıradan insanın yolsuzluklardan uzak kalmaya çalışmasının ilk şartı, hem sisteme ve hem de diğer insanlara makul ölçülerde güvenmesi, yolsuzluk yapmadan da hayatını devam ettirebileceğine sahiden inanabilmesidir.⁵

Seçmenin siyasal yolsuzluklara tepkisinin yüksek olmayabileceğini düşünen siyasetçilerin, bu konuyu öncelikli bir mesele olarak görmemesinin riskleri de çok açık. Bir süre için yolsuzluk iddialarının üstüne gitmeme tercihi alt kademeler tarafından bu türlü faaliyetlere zımni onay olarak okunabilir. Siyasi iktidarları yolsuzluklar konusunda hassas hale getiren en önemli etken, dini ya da ahlâki inançlardan ziyade, hassas olunmadığı takdirde bunun bedelinin yüksek olacağını düşünülmesidir. Bu da ancak, siyasi iktidarlara baskı yapabilecek siyasal aktörlerin harekete geçirilmesi ile mümkün olur.

Hülasa ortada bir kısır döngü var. Seçmen çeşitli saiklerle yolsuzlukların önlenmesini en önemli öncelik olarak görmemektedir. Böyle olunca da, siyasetçiler harekete geçmeyi ertelemekte ve siyasal yolsuzluklar normalleşebilmektedir. Bu kısır döngü nasıl kırılabilir ? Kestirme bir çözüm yok. Uzun dönemde sosyo-ekonomik eşitsizliklerin azaltılması ve tüm yurttaşlar için minimum gelirin sağlanmasının yolsuzlukların en az indirilebildiği bir zemini oluşturduğu kabul ediliyor. Önemli bir başka nokta vatandaşların diğerlerine ve siyasal sisteme duydukları güvenin artırılması. Bunlar ancak uzun dönemde gerçekleştirilebilecek hedefler. Kısa dönemde ise, yolsuzluklara tolerans göstermenin bedelinin yüksek olduğuna inanıp, kısa dönemde zararlı çıksa bile bu konuda kararlı olduğunu belirtecek güçlü bir siyasal iradenin oluşturulması gerekiyor. Bu siyasal iradenin denetleyici kurum ve mekanizmaları güçlendirmesi de şart. Oluşan bu irade ve iktidar, yolsuzluklara tolerans göstermeyeceğini vurgulayacak ve bunu hayata geçirecek. Yolsuzluğun maliyetinin yüksek olduğunu düşünen bireyler, yolsuzluklardan uzak durmaya çalışacaklar. Uzunca bir süre bu durum devam ettiğinde ise yolsuzluklardan kaçınma ve yolsuzluklara tepki gösterme istisna olmaktan çıkıp normalleşecek.

Böyle bir olasılık gerçekleşebilir mi ?

5 Eric M. Uslaner, *Corruption, Inequality, and the Rule of Law*, Cambridge, Cambridge University Press, 2008, s. 246 vd.

Türkiye temel siyasi güçlerin demokratik rejimi “kasabadaki tek oyun” olarak algılayıp demokratik rejimin temel kurallarının ne olduğu üzerinde anlaşabildikleri bir ülke olmaktan uzak. Doğrudur 2002 sonrası Türkiye’inde askeri sivil bürokrasinin gücü kırıldı. Çevre olarak adlandırılan siyasi güçler koalisyonu seçimler vasıtasıyla iktidara daha önce hiç olmadıkları kadar yerleşebildi. Olağanüstü siyasal kırımlar yaşanmazsa –ki Türkiye’de bunu kimse garanti edemez- kısa dönemde bu durum devam edecek gibi görünüyor. Michael Johnston, siyasal karar alma sürecine önceleri dışlanmış kesimlerin katılımı ile daha etkin ve şeffaf bir yapı kurma anlamında “derin demokratikleşme”nin daha şeffaf bir siyasal sistemin oluşmasında ne kadar önemli olduğunun altını çizmişti.⁶ Türkiye’de bu anlamda derin demokratikleşmenin ilk aşaması olan yaygın katılım şartı gerçekleşmiş gibi görünüyor.

Öte yandan ikinci aşama olan hesap verme kanallarının güçlendirilmesi konusunda iyimser olmak kolay değil. Zayıf hükümetler döneminde etkili olan bürokrat, işadamı, iş takipçisi politikacı koalisyonunun zayıflatılmış olması, daha şeffaf bir siyasi yapılanma için gerekli ancak yeterli değil. Biliyoruz ki, iktidar sahipleri kendi güçlerinin sınırlandırılmasını istemezler. Yine biliyoruz ki, uzun yıllar iktidardan dışlandığı için kendisini mağdur ve mazlum olarak algılayan siyasi aktörlerin iktidara geldiklerinde demokratik rejimin olmazsa olmazı olan ölçülülük, ılımlılık, uzun dönemli düşünme gibi hasletleri takdir edip içselleştirmeleri hiç kolay değildir.

Türkiye’de de yeni elit seçimleri öne çıkarıp yatay hesap verme mekanizmalarını bir kenara itmenin kısa dönemde kendi çıkarları açısından daha uygun olacağını düşünüyor gibi. Siyasal sistemi askeri sivil bürokrasinin hakimiyetini geri gelmeyecek biçimde tahkim etme ile iktisadi kalkınmaya öncelik verilmiş gibi görünüyor. Olağanüstü günlerden geçiyoruz, şimdi elimizi zayıflatabilecek, ittifak içinde olduğumuz kesimlerin bir kısmını ürkütebilecek, bu türlü ayrıntıların üzerinde durmanın zamanı değil deniliyor.⁷ Savunulabilir gibi görünen bu tercihin uzun dönemde sürdürülebilir olmadığı söylenebilir. Ayrıca, yolsuzlukla mücadelenin diğer önceliklere ulaşmayı zayıflatmak bir yana kolaylaştıracağı da iddia edilebilir. AK Parti çevrelerinde bu görüşü paylaşılanların olmadığı da söylenemez. Kısa dönemde Türkiye’nin daha şeffaf bir siyasal sisteme sahip olup olmayacağı bu çizginin ne ölçüde etkili olacağına bağlı.

⁶ Johnston, *Corruption, Contention and Reform- The Power of Deep Democratization*, s. 4.

⁷ Etyen Mahçupyan’ın ifadesiyle, AKP “kendisine yakın olabilecek herkese muhtaç olduğu değerlendirmesini” yapıyor ve bu da “iktidara yakın toplumsal aktörleri kavgaya ortak ederken yozlaşmayı normalleştiriyor.” Etyen Mahçupyan, “AKP Döneminin Basit Gerçekleri,” *Akşam*, 7 Ekim 2014.